

Педагогічні науки: [зб. наук. праць / ред. Є.С. Барбіна]. – Херсон: ХДУ, 2014.
– Вип. 65. – С.182-187.

УДК 37.034:371.13:373.3

Горлова А.В.

Резнік Н.О.

***ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ДО ГУМАНІСТИЧНО СПРЯМОВАНОЇ ВИХОВНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ***

Статтю присвячено обґрунтуванню важливості і ефективності професійних вмінь учителів початкової школи та окресленню практичних аспектів підготовки майбутніх педагогів до створення виховної взаємодії на гуманістичних засадах.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація освіти, гуманістична спрямованість, ціннісне ставлення, виховна взаємодія.

Динаміка перетворень, які відбуваються сьогодні в житті нашої Батьківщини, висуває нові вимоги до системи освіти і виховання. Перед українським суспільством гостро постає проблема вдосконалення виховної роботи, спрямованої на формування свідомої, освіченої особистості, здатної до ініціативи, самовизначення, гуманних вчинків. Важливість розв'язання даних задач окреслено у нормативно-правових документах, які визначають напрямки освітньої діяльності (Закони України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про вищу освіту”; Державна програма „Вчитель”, Концепція педагогічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.).

Становлення особистості підростаючої людини залежить від виховного середовища, в якому вона знаходиться. Для молодшого школяра в даному контексті вкрай важливою є взаємодія зі значущими дорослими – батьками та учителями. Тож виховання, як цілеспрямована діяльність педагога з формування особистості дитини, її світосприйняття, духовності, ціннісних

орієнтацій, вчинкового потенціалу, має будуватися на підґрунті високого професіоналізму, мотивації, індивідуального стилю педагогічного мислення. Якщо студенти, майбутні педагоги початкової школи, розуміють вагомість розвитку в учнів ціннісного ставлення до себе та навколишнього світу, пріоритетними для них стають рефлексія, самопізнання, розвиток здатності до інноваційної діяльності, глибоке усвідомлення цілей педагогічної взаємодії.

Актуальність проблеми визначена великою кількістю досліджень вітчизняних та іноземних авторів. В працях Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерса, С. Холла, Ф. Фребеля науково обґрунтовані положення цінності та унікальності кожної особистості, взаємозалежності виховання і розвитку, важливості індивідуального підходу та врахування особливостей, інтересів та потреб вихованців. Теоретичні та методичні основи підготовки учителя до педагогічної діяльності висвітлені у працях Г. Балла, І. Беха, І. Зязюна, О. Дубасенюк, О. Кондратюка, Л. Міщик, О. Пехоти, Г. Троцько. Особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи розробляли О. Кучерявий, О. Отич, О. Савченко, Л. Хомич. Питанням особистісного й професійно-педагогічного розвитку майбутніх учителів присвятили свої праці І. Бех, В. Бондар, Л. Коваль, В. Моляко, І. Підласий. Гуманістичні основи діяльності вчителя початкових класів розкриваються у працях Н. Бібік, С. Єрмакової, О. Савченко, О. Сухомлинської, Л. Хомич, Л. Хоружи та інших.

Разом з тим, незважаючи на численні психолого-педагогічні дослідження в цій сфері, проблемі цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до гуманістично спрямованої виховної взаємодії приділяється недостатня увага.

Про це свідчать результати дослідження, проведеного нами на базі Херсонського державного університету серед студентів 4-х і 5-х курсів факультету дошкільної та початкової освіти. За результатами анкетування, проведеного по закінченню виробничої педагогічної практики, лише 3%

студентів-випускників вважають, що оволоділи знаннями та вміннями здійснення гуманізації виховного процесу на високому рівні. 42 % опитуваних, за самооцінкою, тільки частково володіють даними вміннями. Більшість респондентів – 51 % відчують різного роду „бар`єри” у спілкуванні з учнями та визнають невміння щодо створення гуманістично спрямованої виховної взаємодії. Решта студентів (4%) на питання відповіді не дала.

На початку практики більшість студентів мала побоювання щодо практичних педагогічних умінь у взаємодії з дітьми та педагогами. Серед труднощів, які виникали у період проходження практики, майбутні випускники виділяють: невміння ініціювати діалог з вихованцями, недостатнє володіння технологією створення взаємодії, слабку орієнтацію у світі інтересів та мотивів поведінки молодших школярів, недостатні вміння визначення дій у конфліктних ситуаціях та у роботі з „важковиховуваними” школярами.

Метою нашої статті є обґрунтування важливості професійних вмінь створення виховної взаємодії на гуманістичних засадах, окреслення деяких практичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкових класів до взаємодії „педагог-вихованець” .

Як зазначає Є. Адоньєв, нова парадигма освіти за змістом та методами орієнтується на гуманізм як світоглядний принцип, який у пізнанні світу, у визначенні місця людини у світі та суспільстві, а також у визначенні контурів співіснування розглядає всі настанови крізь інваріантні цінності людини як особистості, цілісності [1].

Сучасними науковцями „гуманізм” розглядається як прояв суспільної свідомості, що виявляється в ставленні до людини як до найвищої цінності, у визнанні її гідності та прав [3]. Однією із визначальних засад сучасного гуманізму є переконання у величезних можливостях гармонійного розгортання позитивних людських здатностей, що знаходять вияв у продуктивній суб`єктній активності і конструктивній діалогічній взаємодії суб`єктів [2]. Гуманістична спрямованість учителя є невід`ємною складовою педагогічної майстерності, підґрунтям і показником мотиваційно-ціннісних

орієнтацій. Саме вона ініціює взаємодію, в центрі якої – ставлення до дитини як найвищої цінності [9].

Вивчення та аналіз праць теоретиків і практиків психолого-педагогічної науки дає можливість ознайомлення з різними підходами до проблеми виховної взаємодії. Гуманістичні засади є найбільш оптимальними для виховання, враховуючи потреби особистісного розвитку кожної дитини та умови життєдіяльності сучасного українського суспільства. В даному контексті категорії „виховання” і „взаємодія” ми розглядаємо у тісному зв'язку.

Саме з цієї позиції розкриває сутність означених понять О. Голобородько, яка розуміє виховання як творчу взаємодію, діалог учителя і учня, самих учнів, спільний пошук і реалізацію оптимальних стилів життя, способів поведінки, системи моральних цінностей [8]. У нашому розумінні виховання – це цілеспрямована взаємодія педагога і вихованця, метою якої є формування стрижня особистості – її моральної складової: моральних цінностей, ідеалів, почуттів, досвіду гуманістично спрямованої діяльності та гуманної поведінки. При цьому гуманна поведінка розглядається нами як спосіб взаємодії у важливому для особистості середовищі; поведінка, що орієнтована на прояв ціннісного ставлення до себе та до інших людей, визнання особистості і гідності іншої людини, і відображається у здатності до емпатії, до співробітництва та взаємодопомоги, умінні вирішувати конфліктні ситуації.

Педагогічна взаємодія розглядається сучасними науковцями (В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є.Шиянов) як особлива форма зв'язку між суб'єктами освітньо-виховного процесу, під час і в результаті якого відбувається взаємозбагачення інтелектуальної, емоційної, діяльнісної сфер його учасників. Актуальною сьогодні є особистісно орієнтована взаємодія „педагог-вихованець”, побудована на засадах партнерства, взаєморозуміння, взаємоповаги. Метою такої взаємодії, за твердженням названих вище вчених, є створення сприятливих умов, супровід і допомога в особистісному

розвиткові, формуванні моральних якостей вихованця та його самовизначенні [11].

Виховну взаємодію, яка є сьогодні предметом наших досліджень, ми розглядаємо як „процес спрямованого впливу різних суб'єктів один на одного, їхній взаємозв'язок, взаємозумовленість, взаємообмін” [3].

Стрижнем взаємодії „педагог-вихованець” є гуманістична позиція вихователя, що виходить із закономірностей та інтересів розвитку дитини: розуміння, визнання, прийняття її як рівноправної особистості, готовність виявити турботу, враховуючи особистісні особливості, діяти на її благо.

О. Бондаревська підкреслює значущість впливу особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу на цінності гуманістичної педагогіки, до яких належать особистісний сенс навчання в житті дитини, її індивідуальні особливості, самостійна діяльність і власний досвід, співпраця вихователя та учня, цілісний розвиток і розквіт особистості [6]. Виховання в цьому контексті розуміється як турбота про духовно-моральне становлення дитини. Аби педагогу закласти в учня механізми самореалізації, адаптації, самозахисту, самовиховання, потрібно відповідно наповнити зміст виховного процесу аксіологічним, когнітивним, діяльнісно-творчим та особистісним компонентами. Реалізація такого поновлення змісту виховання потребує використання технологій, які характеризуються наявністю діалогу і співпраці, спрямованістю на підтримку індивідуального розвитку дитини, наданням необхідного простору для прийняття свідомих самостійних рішень й вибору способів поведінки. Перехід до особистісно зорієнтованої моделі виховання цілком залежить від учителя, його бажання, професійної компетентності, рівня культури та особистісних якостей. Організація життєдіяльності вихованців в особистісно орієнтованому просторі, на погляд О. Бондаревської, має будуватися на загальних принципах:

- природовідповідності (врахування закономірностей розвитку дитини, зміцнення її фізичного і психічного здоров'я);
- культуровідповідності (навчання і виховання у контексті культури);

- індивідуально-творчого підходу (задоволення інтересів і потреб кожного учня в різноманітних видах творчої діяльності);
- життєтворчості (залучення дітей до розв'язання актуальних проблем, навчання стратегіям побудови власного життя в сучасних умовах);
- співробітництва (об'єднання цілей учнів та педагогів, спільна діяльність та узгодженість дій, взаєморозуміння, спільне прагнення в майбутнє, взаємопідтримка [6]).

Одним із пріоритетних векторів гуманізації освіти сьогодні є розгортання навчально-виховного процесу на основі діалогу, що визначається активною взаємодією, співтворчістю, побудовою оптимального середовища для саморозвитку та створенням гуманістичних суб'єкт-суб'єктних відносин між педагогом та вихованцями [7].

Початкова школа є першим кроком дитини у систему відносин, які відіграють в подальшому значну роль у ставленні особистості до себе, до людей, до навколишнього світу. Аби подальший особистісний розвиток та процес формування ціннісних орієнтацій молодшого школяра не був загальмований, педагогові слід будувати виховуючі відносини відповідально, послідовно, обережно. Дитина, як особлива, унікальна особистість, потребує теплого ставлення з боку вчителя, справжньої зацікавленості її проблемами. Цінність таких відносин в тому, що вони стають регуляторами шкільного життя [5].

Тож, аби побудувати ефективну виховну взаємодію, учитель початкової школи має діяти за такими орієнтирами:

- визнання вихованця найвищою цінністю, врахування особливостей, особистісних цілей та інтересів дитини;
- відмова від авторитаризму у вихованні;
- ставлення до дитини виключно як до суб'єкта виховного процесу;
- любов та довіра до учня;
- педагогічний такт;
- емоційне авансування;

- акцентування уваги на найменших проявах позитивних моральних якостей вихованця;
- центрованість на розвитку і саморозвитку дитини.

Для того, щоб учитель початкової школи будував педагогічну діяльність саме в даному напрямі, за переконанням Т. Люріної, у вищому навчальному закладі повинна відбуватися актуалізація потенційних професійних можливостей особистості і розвиток їх до високого рівня. Забезпечуються ці процеси здебільшого самопізнанням, самоосвітою, ростом „зсередини”. Все це „підвищує вагомість „активного вчителя” і набуття майбутнім педагогом безпосередньо цінного для нього досвіду в ході загальнопедагогічної підготовки” [10].

За висновками досліджень І.Зязюна і О.Пехоти, підготовка майбутнього вчителя початкової школи до гуманістично спрямованої виховної взаємодії, можлива за реалізації психолого-педагогічних умов забезпечення студентам статусу суб’єкта навчальної діяльності, встановлення суб’єкт-суб’єктної гуманної взаємодії в системі „викладач-студент”, „студент-учень”, стимулювання розвитку гуманістично-етичних установок та саногенного (оздоровчого) мислення студентів [12]. Реалізація даних умов є запорукою формування відповідального педагога-гуманіста, який усвідомлює загальнолюдський сенс своєї професії, ставиться до неї як до людиноцентрованої діяльності, володіє вміннями створення ефективної виховної взаємодії.

Означеними вміннями майбутні вчителі початкової школи оволодівають під час опрацювання *методу педагогічного умовляння*, який „є емоційно-когнітивним способом управління процесом виховання” [4], запропонований І.Д. Бехом та *методики контактної взаємодії*, яку розробив Л.Б. Філонов [13]. За висновками цих вчених, ефективність впливу дорослого на вихованця в різних ситуаціях будується на тонких, інтимних взаєминах учасників діалогу.

На практичних заняттях з курсу „Основи педагогічної майстерності”

студенти мають можливість розглянути та проаналізувати педагогічні ситуації, опрацювати підходи до їх розв'язання з різних боків. Так, обираючи спосіб дій до створення психологічного контакту з „важким” учнем задля побудови подальшої взаємодії, студенти, разом з викладачем, „переживають” певні педагогічні ситуації, визначають план і сценарій їх вирішення. На заняттях, які проводяться у вигляді тренінга, рольових ігор, студенти оволодівають технологією здійснення гуманістично спрямованої взаємодії, озброюються алгоритмом, створюють *рекомендації* для педагогів-початківців на основі методик знаних авторів [4,13].

Так, *на першій стадії – стадії накопичення згоди*, педагог має починати спілкування з обговорення актуальної нейтральної теми (кіно, погода, футбол, події у школі, та ін.). Будувати розмову треба так, аби не викликати заперечень. Ставити запитання, які вимагають позитивної відповіді. Якщо закритість, напруження дитини змінюється спочатку подивом, потім розслабленням і, нарешті, бажанням висловити власну думку, можемо робити наступний крок.

Друга стадія – пошук спільних інтересів. Знаходження збігів у поглядах на різні проблеми, вияв спільних інтересів допоможе зробити спілкування неформальним, неофіційним. На цьому етапі доцільно легко торкнутися інтересу учня, підкреслити його надзвичайність, виявити зацікавленість окремими деталями, продемонструвати позитивний відгук („Це дуже цікаво!..”, „Ніколи не міг уявити собі...”, „Що ти думаєш з приводу...”, „Справді оригінальна ідея...”). Результат такої роботи виявиться у позитивній емоційній забарвленості спілкування.

Прийняття для обговорення особистих якостей – третя стадія встановлення контакту з учнем. Центром уваги учитель має зробити загально визнані позитивні якості: чесність, надійність, відповідальність, справедливість та ін. Зараз вихователь постійно підтримує активність учня в обговоренні цінних для обох особистих рис („Мені теж подобається...”, „Я також завжди цінував...”, „Повністю згодна...”). Слід використовувати

наступні прийоми: виправданої надії („Я знала, я була впевнена, що ти...”), формулювання й уточнення думки дитини („Якщо я вірно зрозуміла, ти хочеш сказати...”), підкреслення подібності думки („Згодна з тобою, що...”), резюмування („Із сказаного тобою можна зробити висновок...”). В ході бесіди дитина відчуває подібність характерів, налаштовується на діалогічне спілкування.

Четверта стадія – виявлення рис, негативних для взаємодії – спрямована на розкриття учнем своїх негативних якостей. Педагог в процесі спілкування розкриває вихованцеві деякі власні слабкості й спонукає учня до коментування його несхвальних вчинків („Я не повірив, коли мені повідомили...”, „Не можу зрозуміти, що спонукало тебе...”, „Мені дуже прикро...”, „Я стурбований...”, „Я не хочу засуджувати тебе, я хочу зрозуміти, спробуй і ти зрозуміти мої почуття...”). Учитель демонструє щирий подив і засмучення з приводу прояву дитиною асоціальної поведінки й розкриває вихованцю дві його моральні системи: позитивну в минулому й негативну тепер. Неприємне враження від почутого веде до нового оцінювання вихованцем своїх теперішніх способів поведінки, бажання їх змінити.

На п'ятій стадії суб'єкти взаємодії „педагог – вихованець”, сприймаючи один одного, виказують психологічну готовність до позитивних змін. На даному етапі вихователь наголошує на негативних якостях вихованця („Ми обидва знаємо твій вибуховий характер, тому спробуй спочатку стриматися...”), відверто повідомляє про своє щире бажання допомогти дитині в його моральному зростанні („Ми можемо спробувати...”, „Я вірю – в нас все вийде добре...”), створює разом з учнем „стратегію особистісних змін”, закріплює досягнуте порозуміння. Як результат – виникає почуття духовної єдності педагога і вихованця, прагнення й надалі діяти разом.

Шоста стадія – узгоджена взаємодія. Це вищий рівень педагогічного спілкування, взаєморозуміння й співпраці. Цей етап характеризується партнерськими стосунками, зверненням один до одного за порадою,

проявами взаємоповаги, прийняттям спільних рішень, плануванням майбутнього життя. Школяр починає довіряти педагогові, частіше використовує слово „ми”, стає більш впевненим і самокритичним, прагне разом зі старшим товаришем рухатися в напрямі морально-духовного розквіту.

Студенти вже на занятті роблять висновок, який підтверджується на практиці: будь-який вплив буде приречений на поразку, якщо інтереси, життєві цілі вихователя і молодшого школяра не збігаються. Лише єднання думок, поглядів, глибоких переживань, емоцій учителя і дитини, їх сумісна робота на партнерських засадах дають позитивний результат. Вихователь, який працює в початковій школі, має оволодіти істотними вміннями міжособистісної взаємодії, аби зрозуміти, що відбувається у внутрішньому світові своїх вихованців та допомогти їм стати порядними, вихованими, відповідальними людьми.

Отже, доцільно підкреслити, гуманізація освіти сьогодні можлива виключно за умови створення педагогами в школі повноцінного виховного простору. Майбутній вчитель має глибоко усвідомити: успішність виховного процесу залежить від ціннісних орієнтацій педагога, його професійної комунікативної компетентності та здібностей, його володіння гуманістичними технологіями, його готовності, вміння і бажання обрати вірну стратегію взаємодії з дитиною у будь-якій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адоньєв Є.О. Традиційна та гуманістична парадигми освіти в антропологічному вимірі / Є.О. Адоньєв // Постметодика . – 2002. - № 7-8. – С.12-15.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – [2-ге вид., доп.]. – Житомир : Волинь, 2008. – 232 с.

3. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – Київ: „Академвидав”, 2012. – 256 с. – (Серія „Альма-матер”)
4. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
5. Бойко А. Суб'єкт-суб'єктні взаємини як цінності виховання / А.Бойко. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/upbring/337/>.
6. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – №4. – С. 11-17.
7. Гагіна Н. В. Міжособистісний аспект педагогічного діалогу в підготовці майбутніх менеджерів до конструктивної взаємодії / Н.В. Гагіна. [Електронний ресурс].– Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/7452/1/612B12.
8. Голобородько О. А. Особистісно орієнтований підхід до морального виховання учнів 6-7-х класів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – „Теорія і методика виховання” / О. А. Голобородько. – К., 2008. – 20 с.
9. Крамаренко А.М. Гуманістична спрямованість діяльності майбутніх учителів початкових класів / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць / Ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 28. – С.125-129.
10. Люріна Т.І. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до виховної діяльності / Т.І. Люріна. [Електронний ресурс].– Режим доступу : lib.mdpu.org.ua/nvsp/ar/licles/2010/21-04.
11. Педагогика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений /В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под ред. В. А. Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 576с.
12. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та інші ; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422с.

13. Филонов Л.Б. Психологический контакт педагога и учащегося как условие успешной профилактики отклонений в поведении школьников // Психологическая профилактика недисциплинированного поведения учащихся / Л.Б. Филонов. – К., 1989. – С.238-251.

Горлова А.В.

Резник Н.О.

*ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
К ГУМАНИСТИЧЕСКИ НАПРАВЛЕННОМУ ВОСПИТАТЕЛЬНОМУ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ*

Статья посвящена обоснованию важности и эффективности профессиональных умений учителей начальной школы и определению практических аспектов подготовки будущих педагогов к созданию воспитательного взаимодействия на гуманистических основах.

Ключевые слова: гуманизм, гуманизация образования, гуманистическая направленность, ценностное отношение, воспитательное взаимодействие.

Gorlova A.V.

Reznik N.O.

*BUSINESS TRAINING TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL HUMANISTIC
DIRECTIONS OF EDUCATIONAL INTERACTION*

The article is devoted to the importance and effectiveness of the professional skills of teachers in primary schools and the definition of the practical aspects of training future teachers to create educational cooperation on humanitarian grounds.

Keywords: humanism, humanization of education, humanistic, value attitude, educational interaction